

Ljndeni

Tri

Román o nádeji a prežití
podľa skutočného príbehu
slovenských rodáčok

SESTRY

HEATHER
MORRIS

Autorka svetového bestsellera

TETOVAČ Z AUSCHWITZU

Tri sestry

Vyšlo aj v tlačovej podobe

Objednať môžete na
www.lindeni.sk
www.albatrosmedia.sk

Lindeni

Heather Morris

Tri sestry – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všetky práva vyhradené.
Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť rozširovaná
bez písomného súhlasu majiteľov práv.

ALBATROS MEDIA

Tri
SESTRY

HEATHER MORRIS

Tri
SESTRY

Ljndeni

Toto je dielo založené na osobných spomienkach Livi Ravekovej a Magdy Guttmanovej, svedectvách Cibi Langovej, Livi a Ziggyho Ravekovcov a na denníku Magdy Guttmanovej. Využili sme každý rozumný pokus o overenie faktov s dostupnou dokumentáciou. Napriek tomu mnohé udalosti, mená, miesta a udalosti sú buď dielom autorkinej fantázie, alebo sú použité fiktívne.

Cibi, z“ l – Magda – Livia

Ďakujeme za silu a nádej, ktorej ste sa držali počas najtemnejšej hodiny histórie – a potom vytvorili život v novej krajine s milujúcimi rodinami, aby ste nás všetkých inšpirovali.

Miško, z“ l – Jicko, z“ l – Ziggy, z“ l

Máte svoje vlastné príbehy o prežití. Máte svoje vlastné príbehy o odvahe, nádeji, láske a strate rodiny. Mali ste lásku troch úžasných žien a rodín, ktoré ste založili.

Karol (Kari), Jozef (Josi) – Chaya, Judith (Ditti) –
Oded (Odie), Dorit

Vyrastali ste na príbehoch svojich rodičov. Ste bohatší o ich vytrvalosť, odolnosť, odvalu a oddanosť zdieľať svoju minulosť, aby nikto z nás nikdy nezabudol.

Randy, Ronit, Pam, Josi, Jozef, Jeshai, Amiad, Hagit – Noa,
Anat – Ayala, Amir, Ariela – Daniel, Ruth, Boaz – Lee-Or,
Noga, Pnina, Galil, Edan, Eli, Hagar, Dean, Manor, Alon,
Yasmin, Shira, Tamar – Karmel, Albie – Maayan – Doron,
Ofir, Maor – Rafael, Ilan – Romi

A ĎALŠIE GENERÁCIE

Poznámka: z“ l bolo pridané k menám na počesť tých, ktorí zomreli. Znamená *Zichrono livracha* – nech je jeho alebo jej pamiatka požehnaná.

Prvá část
SĽUB

PROLÓG

Vranov nad Topľou, Slovensko
Jún 1929

Tri sestry, Cibi, Magda a Livi sedia v tesnom kruhu s otcom v malej záhradke vzadu za domom. V kúte rastie oleander, ktorý sa ich matka tak veľmi snaží priviesť k životu, ale smutne vädne.

Najmladšia Livi má len tri roky. Zrazu vyskočí na nohy – sedieť sa jej veľmi nechce.

„Livi, prosím ťa, sadneš si?“ napomenie ju Cibi. Má sedem rokov a je zo súrodencov najstaršia. Jej úlohou je napomínať mladšie, keď sa nevhodne správajú. „Vieš, že otec sa chce s nami rozprávať.“

„Nie,“ povie trojročná Livi a poskakuje pomedzi sediace postavy. Každého potľapká po hlave, keď prechádza okolo. Magda, prostredná sestra má päť rokov a vetvičkou odtrhnutou z oleandra kreslí do zeme vymyslené postavičky. Je teplé, slnečné popoludnie. Zadné dvere sú otvorené, dovnútra prúdi horúčava, do záhrady sa naopak nesie vôňa čerstvo upečeného chleba. Sú tu dve okná, jedno do kuchyne a druhé do malej rodinnej spálne, ktorá zažila už aj lepšie časy. Na zemi ležia kúsky omietky: zima si vzala svoju daň aj z chalupy. Vietor posunie záhradnú bránku a buchne ňou. Západka je zlomená, ďalšia vec, čo treba opraviť.

„Poď sem, mačiatko. Sadneš si mi na kolená?“ volá otec Livi.

Urobiť niečo, čo povie staršia sestra, je jedna vec, ale ak ju o niečo tak milo požiada otec, je to už iné. Livi si mu sadne do lona a búcha ho po hlave drobnými rukami. Uvedomuje si, že ho to musí bolieť.

„Si v poriadku, otec?“ opýta sa sústredene Magda, keď si všimne jeho bolestnú grimasu aj to, ako pohodil hlavou dozadu. Prejde mu prstami po tvrdom strnisku.

„Áno, zlatko. Som v poriadku. Mám pri sebe svoje dievky, čo viac by si mohol otec priat?“

„Povedal si, že sa s nami chceš rozprávať,“ netrpezlivo povie Cibi, aby sa dostala k cieľu dnešného malého stretnutia.

Menachem Meller pozrie do očí svojim pekným dcéram. Zatiaľ nevedia, čo je krutý život, poznajú len láskavý domov v tejto chatrči. Nevedia, v akej drsnej realite Menachem žije. Gulka, ktorá ho zasiahla počas vojny, zostala uväznená v krku. Odvtedy prešlo už dvanásť rokov a teraz hrozí, že sa naplní jej osud.

Nebojácna, tvrdá Cibi... Menachem ju pohladká po vlasoch. Keď sa narodila, oznámila svetu, aby si dával pozor – prišla a bila sa so všetkým, čo sa jej postavilo do cesty. V zelených očiach má nebezpečný žltkastý oheň, keď sa nahnevá.

A Magda? Krásna jemná Magda, ako to, že má tak rýchlo päť rokov? Otec sa bojí, že bude zraniteľná pre svoju jemnú povahu a že ju ostatní budú využívať. Má veľké modré oči, ktoré teraz naňho upiera s láskou, akoby chápala, že má podlomené zdravie. Vidí, že je zrelšia na svoj vek, súciteľ zdedila po svojej matke a starej mame. Veľmi rada sa stará o iných.

Livi sa prestane vrtieť, keď sa jej otec začne pohrávať s jemnými kučeravými vlasmi. Pred jej matkou sa už vyjadril, že je divá, že sa bojí, že raz ujde s vlkami a zlomí sa ako mladý stromček. Jej prenikavé modré oči a drobné črty mu pripomínajú srnku, ktorá sa vyláká pri každom záchveve.

Zajtra pôjde otec na operáciu, počas ktorej mu majú z krku vytiahnuť tú gulku. Prečo nemôže zostať na mieste? Veľmi sa modlil, aby so svojimi dievčatami mohol stráviť viac času. Po-

trebuje ich doviesť do dospelosti, byť na ich svadbách, podržať svoje vnúčatá. Operácia je riskantná a ak neprežije, toto možno bude posledný deň, čo s nimi strávi. V takom prípade je hrozné uvažovať o tom v takýto krásny slnečný deň, ale svojim dcéram musí povedať, čo si zaumienil.

„Otec, čo si nám chcel povedať?“ nalieha Cibi.

„Cibi, Magda, viete, čo je tajomstvo?“ opýta sa pomaly otec. Chce, aby ho brali vážne.

Magda pokrúti hlavou, že nevie.

„Ja si myslím, že keď si dvaja ľudia povedia tajomstvo,“ odvetí Cibi.

Menachem sa usmeje. Cibi vždy kráča vpred a to sa mu na nej páči. „Si veľmi blízko, zlatko, ale tajomstvo môže zdieľať aj viac ľudí. Chcem, aby sme toto tajomstvo mali vy tri a ja. Livi tomu ešte nebude rozumieť, preto chcem, aby ste jej to vysvetlili, keď bude staršia.“

„Nerozumiem ti, otec,“ zamieša sa Magda. „Hovoríš nejako zmätene.“

„Je to veľmi jednoduché, Magda,“ Menachem sa usmeje. Nič mu nerobí takú radosť ako rozprávať sa so svojimi dievčatami. Niečo mu zovrie hruď; musí si zapamätať tento okamih, tento slnečný deň, rozšírené oči svojich troch dcér.

„Chcem, aby ste mi slúbili, že sa vždy postaráte o svoje sestry. Že tu budete vždy jedna pre druhú, nech sa deje čokoľvek. Nikdy nedovoliťe, aby vás čokoľvek rozdelilo. Slúbite mi to?“

Magda a Cibi prikývnu a Cibi sa zrazu vážne spýta: „Prečo by nás niekto chcel rozdeliť?“

„Netvrdím, že to niekto urobí, len chcem, aby ste mi slúbili, že ak sa vás niekto pokúsi odlúčiť, budete si pamätať, o čom sme tu dnes hovorili, a urobíte všetko, čo bude vo vašich silách, aby sa to nestalo. Vy tri ste spolu silnejšie, na to nesmiete nikdy zabudnúť. Menachem sa zasekne a odkašle si.

Cibi a Magda si vymenia pohľad. Livi sa pozrie zo sestry na otca, lebo vie, že sa stalo niečo vážne, ale nemá ani poňatia, čo to znamená.

„Sľubujem, otec,“ povie Magda.

„Cibi?“ nalieha Menachem.

„Aj ja sľubujem, otec, že sa postarám o svoje sestry. Nedovoliím, aby im niekto ublížil, to vieš.“

„Áno, to viem, moja drahá Cibi. Tento sľub sa stane zmluvou medzi vami tromi a nikým iným. Povieš Livi o tejto zmluve, keď bude dosť veľká na to, aby to pochopila?“

Cibi chytí Livinu tvár do dlaní a otočí jej hlavu, aby jej videla do očí. „Livi, povedz sľubujem. Povedz sľubujem.“

Livi skúmavo hľadá na sestru. Cibi prikyvuje a povzbudzuje ju, aby to slovo povedala.

„Sľubujem,“ povie Livi.

„Teraz to povedz otcovi. Povedz otcovi sľubujem,“ prikazuje Cibi.

Livi sa obráti k otcovi, oči jej svietia, hrozí, že sa rozchichoce, jej úsmev priam roztápa srdce. „Sľubujem, otec. Livi sľubuje.“

Otec si pritiahne svoje dievčatká k hrudi, pozrie sa Cibi ponad hlavu a usmeje sa na ďalšie dievča svojho života, matku svojich dcér, ktorá stojí vo dverách do domu a na lícach sa jej lesknú slzy.

Môže príliš veľa stratiť. Musí prežiť.

PRVÁ KAPITOLA

Vranov nad Topľou
Marec 1942

„Prosím, povedzte mi, že všetko bude v poriadku, tak veľmi sa bojím.“

Chaya sa trasie, keď lekár vyšetruje jej sedemnásťročnú dcéru. Magda už niekoľko dní bojuje s horúčkou.

„Áno, pani Mellerová, Magda bude v poriadku,“ upokojuje ju doktor Kisely.

V malej izbe sú dve postele: na jednej z nich spáva Chaya s najmladšou dcérou Livi, na druhej spí Magda so staršou sestrou Cibi, keď je doma. Jednu stenu zaberá veľká skriňa, zaprataná osobnými drobnými vecami štyroch žien v dome. Čestné miesto zaberá rozprašovač na parfumy z brúseného skla so smaragdovo zeleným knôtikom a strapcom, vedľa je zrnitá fotografia: na jednoduchej stoličke sedí pekný muž, na jednom kolene má batola, na druhom staršie dievča. Ďalšie dievča, ešte staršie, stojí po jeho ľavici. Po jeho pravici stojí matka dievčatka, jej ruka spočíva na manželovom pleci. Matka a dcéry majú na sebe biele čipkové šaty a spolu tvoria dokonalý obraz. Rodina, akou boli.

Menachem Meller zomrel na operačnom stole. Guľku sa nakoniec podarilo odstrániť, ale stratil veľa krvi na to, aby prežil. Chaya zostala vdova a dievčatá bez otca. Jicchak, Chayin otec a starý otec dievčat, sa presťahoval do ich malého domu, aby im pomohol. Chayin brat Ivan býva v dome vzadu cez záhradu.

Napriek tomu, ako sa Chaya cíti, nie je sama.

V spálni sú zatahnuté ťažké závesy, ktoré Magde v horúčke odopierajú jasné jarné slnko, čo teraz vykukuje ponad záves.

„Môžeme sa porozprávať vo vedľajšej izbe?“ Doktor Kiselý chytí Chayu za ruku.

Livi sedí so skríženými nohami na druhej posteli a sleduje, ako Chaya kladie ďalší mokrý uterák na Magdino čelo.

„Zostaneš so sestrou?“ opýta sa matka a Livi prikývne.

Keď dospelí odídu z izby, Livi podíde k posteli svojej sestry, ľahne si vedľa nej a utiera pot z Magdinej tváre suchým flanelom.

„Budeš v poriadku, Magda. Nedovolím, aby sa ti niečo stalo.“

Magda sa nasilu usmeje. „To je moja úloha. Ja som staršia sestra, ja sa musím starať o teba.“

„Tak sa uzdrav.“

Chaya a doktor Kiselý prejdú pár krokov z izby do hlavnej miestnosti v malom domčeku. Vchodové dvere sa otvárajú priamo do tohto útulného obývacieho priestoru s malou kuchynkou v zadnej časti.

Starý otec Jicchak si umýva ruky v umývadle. Zo záhrady sa za ním tiahne stopa drevených hoblín a ďalšie ležia na vyblednutej modrej plsti, ktorá pokrýva podlahu. Prekvapene sa obráti a na podlahu vyšplechne vodu.

„Čo sa deje?“ spýta sa.

„Jicchak, som rád, že ste tu, poďte si k nám sadnúť.“

Chaya sa rýchlo otočí k mladému lekárovi, v očiach má strach.

Doktor Kiselý sa usmeje a vedie ju ku kuchynskej stoličke, ťahá ďalšiu od malého stola, aby si mohol sadnúť aj Jicchak.

„Je jej veľmi zle?“ spýta sa Jicchak.

„Bude v poriadku. Je to len horúčka, nič, z čoho by sa zdravé mladé dievča nemohlo zotaviť.“

„Tak o čo ide?“ Chaya mávne vo vzduchu rukou.

Doktor Kiselý odtiahne ďalšiu stoličku a sadne si. „Nechcem, aby ste sa zľakli toho, čo sa vám chystám povedať.“

Chaya prikývne, teraz už zúfalo túži, aby jej čo najskôr povedal, čo musí. Za tie roky, ktoré uplynuli od vypuknutia vojny, sa zmenila: jej kedysi hladké čelo pretínajú vrásky a je taká chudá, že šaty na nej visia ako na vešiaku.

„Čo sa deje, človeče?“ dožaduje sa Jicchak. Zostarol, ako nesie zodpovednosť za svoju dcéru a vnúčatá, nemá čas na taľafatky.

„Chcem Magdu prijať do nemocnice...“

„Čože? Veď ste práve povedali, že sa uzdraví!“ vybuchne Chaya. Vstane a chytí sa stola, aby sa oň oprela.

Doktor Kiselý zdvihne ruku, aby ju upokojil. „Nie je to preto, že je chorá. Je tu iný dôvod, prečo ju chcem prijať, a ak si ma vypočujete, vysvetlím vám ho.“

„O čom to, preboha, hovoríte?“ povie Jicchak. „Len to povedzte.“

„Pani Mellerová, Jicchak, nesú sa hrozné chýry. Hovoria o mladých Židoch, dievčatách a chlapcoch, ktorých odvádzajú zo Slovenska na prácu pre Nemcov. Ak bude Magda v nemocnici, bude v bezpečí, a ja sľubujem, že nedovolím, aby sa jej niečo stalo.“

Chaya sa zrúti na stoličku a rukami si zakryje tvár. Toto je oveľa horšie ako horúčka.

Jicchak ju roztržito tľapká po chrbte, ale snaží sa sústrediť. Chce si vypočuť všetko, čo mu môže lekár povedať.

„Čo ešte?“ spýta sa, pozrie doktorovi do očí, akoby naliehal, aby bol úprimný.

„Ako som povedal, sú to fámy a klebety, ale pre Židov to nevesťí nič dobré. Ak prídu po vaše deti, je to začiatok konca. A práca pre nacistov? Nemáme potuchy, čo to znamená.“

„Čo môžeme urobiť?“ opýta sa Jicchak. „Už sme stratili všetko – právo pracovať, živiť naše rodiny... Čo nám ešte môžu vziať?“

„Ak sa to, čo som počul, zakladá na pravde, chcú vaše deti.“

Chaya sa posadí vzpriamenejšie. Tvár má červenú, ale neplače. „A Livi? Kto bude chrániť Livi?“

„Myslím, že idú po šesťnásťročných a starších. Livi má štrnásť, však?“

„Má pätnásť.“

„Stále je to dieťa,“ doktor Kisely sa usmeje. „Myslím, že Livi bude v poriadku.“

„A ako dlho zostane Magda v nemocnici?“ spýta sa Chaya. Obráti sa k otcovi. „Nebude chcieť ísť, nebude chcieť opustiť Livi. Pamätáš sa, otec, keď Cibi odišla, prinútila Magdu sľúbiť, že sa postará o ich malú sestru.“

Jicchak pohladká Chayu po ruke. „Ak ju máme zachrániť, musí ísť, či chce, alebo nie.“

„Myslím, že postačí pár dní, možno týždeň. Ak sú chýry pravdivé, chvíľu počkáme a potom ju privediem domov. A kde je Cibi?“

„Odišla na *hachšaru*. Chaya ani nevie, čo si myslí o tomto výcvikovom programe, ktorý má naučiť mladých ľudí ako Cibi zručnostiam potrebným na nový život v Palestíne, ďaleko od Slovenska a vojny zúriacej v Európe.“

„Stále sa učia obrábať pôdu?“ zažartuje lekár, ale Chaya ani Jicchak sa neusmievajú.

„Ak má emigrovať, tak to bude potrebovať, keď tam príde – je tam veľa úrodnej pôdy, ktorá čaká na obrobenie,“ prehovorí Jicchak.

Chaya však mlčí, stratená vo svojich myšlienkach. Jedno dieťa v nemocnici, ďalšie ešte malé na to, aby uniklo z pazúrov nacistov. A tretie, Cibi, jej najstaršie dieťa, ktoré je teraz súčasťou sionistického mládežníckeho hnutia inšpirovaného poslaním vytvoriť židovskú vlasť, nech už to bude kedykoľvek.

Všetkým už svitlo, že potrebujú zaslúbenú zem práve teraz, a čím skôr, tým lepšie. Ale Chaya dúfa, že tri jej deti budú zatial v bezpečí.

DRUHÁ KAPITOLA

Zalesnená oblasť pri Vranove nad Topľou Marec 1942

Cibi sa prikrčí, keď jej okolo hlavy preletí kus chleba. Zamračí sa na mladíka, ktorý ho hodil, ale žiara v jej očiach hovorí niečo iné.

Cibi neváhala, keď sa dozvedela o tomto programe, a dychtivo reagovala na túžbu začať nový život v novej krajine. Na čistinke uprostred lesa, ďaleko od zvedavých očí, postavili chatrče na spanie, spoločnú miestnosť a kuchyňu. Teraz sa tu dvadsať tínedžerov učí, ako byť sebestační, žiť a pracovať spoločne v malej komunite. Pripravujú sa na nový život v zaslúbenej krajine.

Osobou zodpovednou za túto šancu je strýko jedného chlapca, ktorý tiež absolvuje výcvik. Hoci konvertoval z judaizmu na kresťanstvo, Jozef stále súcíti s osudom Židov na Slovensku, napriek zmene viery. Ako zámožný muž získal pozemok v lese na okraji mesta, bezpečný priestor pre chlapcov a dievčatá, ktorí sa tu zhromaždili. Jozef má jedno pravidlo: každý piatok ráno pred sabbatom sa musia všetci vrátiť domov, a sem prichádzajú až v nedeľu.

V kuchyni si Jozef povzdychne, keď sleduje, ako Josi hádže kôrku chleba do Cibi. Cestovné doklady už majú pre túto sku-

pinu pripravené – odchádzajú o dva týždne. Jeho výcvikový tábor funguje: do Palestíny už odišlo osem skupín – no predsa sa tu títo ohadzujú chlebom.

„Ak nás nezabije palestínske teplo, zabije nás tvoje jedlo, Cibi Mellerová!“ kričí na ňu útočník. „Možno by si mala zostať pri pestovaní plodín.“

Cibi pristúpi k mladému mužovi a ovinie mu ruku okolo krku. „Stále do mňa niečo hádžeš, takže sa nedožijes Palestíny,“ povie mu a trochu ho stisne.

„Stačilo!“ vyhlási Jozef. „Skončite a choďte von. Cvičenie sa začína o päť minút.“ Odmlčí sa. „Cibi, potrebuješ tráviť viac času v kuchyni, aby si sa naučila piecť chlieb?“

Cibi pustí Josiho a postaví sa do pozoru. „Nie, pane, nevidím, že by som sa zlepšila, bez ohľadu na to, koľko času trávim v kuchyni.“

Ako hovorí, asi dvadsať stoličiek škriabe drevenú podlahu v provizórnej jedálni, ako sa mladí židovskí chlapci a dievčatá ponáhľajú, aby dojedli. Chcú už byť vonku a začať opäť trénovať.

Vytvoria neusporiadané rady a stoja v pozore, keď sa blíži ich učiteľ Jozef. Ten priam žiari. Je hrdý na svojich odvážnych nováčikov, ktorí sú ochotní vydať sa na nebezpečnú cestu a opustiť rodiny, domovinu, v ktorej zúri vojna a nacisti. Je starší a múdry, nevidí budúcnosť Židov na Slovensku a vytvoril *hachšaru*. Domnieva sa, že je to ich jediná šanca, aby prežili to, čo príde.

„Dobré ráno,“ povie Jozef.

„Dobré ráno, pane,“ ozve sa chór stážistov.

„A Pán uzavrel zmluvu s Abrahámom...“ snaží sa citovať z Biblie.

„Tvojim potomkom dávam túto zem, od Vádí v Egypte až po veľkú rieku Eufrat,“ odpovedá skupina.

„A Pán povedal Abrahámovi...“

„Nechaj svoju krajinu, svoj ľud a dom svojho otca a choď do krajiny, ktorú ti ukážem,“ stážisti dokončia vetu.

Slávnostný ráz tejto chvíle naruší vrčanie nákladného auta, ktoré sa snaží dostať cez čistinu. Keď zastaví vedľa nich, vystúpi z neho miestny farmár.

„Josi, Hannah, Cibi,“ zavolá Jozef, „vy ste prví na rade, aby ste sa naučili šoférovať. Dnes máte prvú lekciju jazdy. A, Cibi, je mi jedno, aká si kuchárka, musíš sa naučiť šoférovať nákladné auto. Zaútoč naň s rovnakou chuťou ako predtým na Josiho krk a všetkých predbehneš. Potrebujem, aby ste všetci vynikali, takže teraz začnete s výcvikom. Rozumiete?“

„Áno, pane!“

„Vy ostatní choďte do prístrešku. Je tam veľa poľnohospodárskych strojov, ktoré sa naučíte používať a udržiavať.“

Cibi, Hannah a Josi sa zhromaždia pri dverách vodiča nákladného auta.

„Dobre, Cibi, ty pôjdeš prvá. Snaž sa ho nepokaziť, skôr ako ho Hannah a ja stihneme vyskúšať,“ žartuje Josi.

Cibi podíde k Josimu a opäť ho objíme rukou okolo krku.

„Budem jazdiť po uliciach Palestíny, skôr ako ty zaradíš prvý prevodový stupeň,“ šepne mu Cibi do ucha.

„Dobre, vy dvaja, choďte od seba. Cibi, vyskoč, ja nastúpim z druhej strany,“ povie farmár.

Keď Cibi nasadá do auta, Josi ju postrčí zozadu. Napoly v kabíne, napoly mimo nej Cibi rozmýšľa, čo by mala urobiť. Rozhodne sa, že Josimu pomôže vyliezť rovnako, keď príde na rad on.

Josi a Hannah sa rozrehocú, keď Cibi za volantom naštartuje motor, zaradí prevodový stupeň a nákladiak poskočí. Z okna vodiča sa ukáže ruka a vztyčený prostredník.

TRETIA KAPITOLA

Vranov nad Topľou Marec 1942

Livi, prestaň sa pozeráť z okna,“ prosí Chaya. „Magda príde domov, keď bude dosť zdravá na to, aby mohla odísť z nemocnice.“ Nie si je istá, či urobila správne, keď poslala Magdu preč. Ako vždy si želá, kiežby Menachem ešte žil. Vie, že to nie je racionálne, ale cíti, že vojna, Nemci, kapitulácia jej krajiny pred nacistami – nič z toho by sa nestalo, keby bol nažive.

„Ale, mama, hovorila si, že nie je taká chorá, tak prečo je stále v nemocnici? Už je to niekoľko dní,“ narieka Livi a Chaya si želá, kiežby jej dcéra radšej položila inú otázku. Túto už počula a odpovedala na ňu príliš veľa ráz.

„Na to poznáš odpoveď, Livi. Doktor Kiselý jej navrhol pár dní odpočinku, ďaleko od všetkého aj teba, vraj jej to pomôže rýchlejšie sa uzdraviť,“ Chaya sa slabo usmeje.

„Ja som ju neotravovala!“ vyhrkne Livi. Urazí sa, odstúpi od okna a nechá záclonu sklznúť na miesto, aby zakryla svet, ktorý je čoraz zmätenejší a hrozivejší. Jej matka sa čoraz viac zdráha pustiť ju niekam z domu, dokonca ani na nákupy, nedovolí jej ani stretnúť sa s kamarátmi. Zdôvodňuje to tým, že

Hlinkove gardy majú oči všade a chytajú mladé židovské dievčatá, ako je ona.

„Cítim sa tu ako vo väzení. Kedy sa Cibi vráti domov?“

Livi závidí Cibi jej slobodu, jej plány odísť do zaslúbenej zeme.

„O dva dni bude doma. Len sa drž ďalej od okna.“

Ozve sa hlasné zaklopanie na vchodové dvere a vidia, ako sa Jicchak ponáhľa z kuchyne, kde dlátom vyrezával z kusa dreva Dávidovu hviezdu.

Keď kráča k dverám, Chaya zdvihne ruku: „Nie, otec, idem ja.“

Vonku stoja dvaja mladí muži z Hlinkovej gardy, keď Chaya otvorí dvere. Zachveje sa. Štátna polícia, pešiaci Adolfa Hitlera, stoja pred ňou v hrozivých čiernych uniformách. Nebudú chrániť ani ju, ani žiadneho Žida na Slovensku.

„Ahoj, Visik, ako sa máš? A čo tvoja matka, ako sa má Irena?“ Chaya sa tvári odvážne. Vie, prečo sú tu.

„Má sa dobre, ďakujem...“

Druhý strážca urobí krok vpred. Je vyšší, očividne nahnevanej a oveľa hrozivejší ako mladší chlapec. „Nie sme tu, aby sme si vymieňali zdvorilosti. Vy ste pani Mellerová?“

„Dobre viete, že som,“ Chayi búši srdce až v hrdle. „Čo pre vás môžem urobiť, chlapci?“

„Nevolajte nás chlapci,“ odvrkne starší. „Sme vlastenecká Hlinkova garda a plníme svoju povinnosť.“

Chaya vie, že je to hlúposť. Nie je na nich nič vlastenecké. Títo muži, vycvičení esesákmi, sa obrátili proti vlastným. „Prepáčte, nechcela som vás uraziť. Ako vám môžem pomôcť?“ Chaya zostáva pokojná a dúfa, že nevidia, ako sa jej trasú ruky.

„Máte dcéry?“

„Dobre viete, že mám.“

„Sú tu?“

„Myslíte práve teraz?“

„Pani Mellerová, povedzte nám, prosím, či sú vaše dcéry práve teraz doma.“

„Momentálne iba Livi, moja najmladšia dcéra.“

„Kde sú ostatné?“ Druhý strážnik urobí ďalší krok.

„Magda je v nemocnici. Je veľmi chorá a neviem, kedy sa vráti domov. A Cibi... Visik, ty vieš, čo robí Cibi a prečo tu nie je.“

„Prosím vás, pani Mellerová, prestaňte ma oslovovať krstným menom, nepoznáte ma,“ šomre Visik v rozpakoch pred svojím kolegom.

„Livi sa má v piatok o piatej hlásiť v synagóge.“ Druhý strážca nazrie za Chayu do domu a potom dodá: „Môže si so sebou vziať jednu tašku. Odtiaľ ju odvezú na prácu pre Nemcov. Musí prísť sama, nikto ju nesmie sprevádzať. Rozumiete, čo som vám povedal?“

„Veď som vám povedala!“ Chaya sa zrazu vydesí, oči jej horia. „Nemôžete vziať Livi – má len pätnásť rokov. Chaya vystrie ruku k Visikovi, akoby ho prosila. „Je to len dieťa.“

Obaja muži ustúpia, nie sú si istí, čoho je Chaya schopná. Druhý strážnik položí ruku na svoju zbraň v puzdre.

Vtom dopredu vykročí Jicchak a odtiahne Chayu preč.

„Počuli ste náš rozkaz – meno vašej dcéry bude v zozname dievčat, ktoré majú byť transportované.“

Visik sa nakloní a zasyčí: „Bude to pre ňu horšie, ak nepríde.“ Nafúkne hrud', musí ukázať svoju autoritu, vystrčí bradu a víťazoslávne sa zasmieje, kráčajúc späť po ceste.

Chaya sa pozrie na Livi, ktorá sa schúlila do náručia starému otcovi.

Jicchak sa tvári bolestne, nedokáže zakryť hnev ani vinu, ktorú cíti, pretože nemôže ochrániť svoju najmladšiu vnučku.

„To je v poriadku, starý otec. Mama, môžem ísť pracovať pre Nemcov. Určite to nebude nadhlo. Je to len práca, nemôže byť ťažká.“

Vnútri sa zrazu zotmie. Slnéčné svetlo, ktoré predtým prúdilo cez okno, teraz zakrývajú tmavé mraky. Záclony sú zatiahnuté a domom otriasie silné hrmenie. O chvíľu na strechu začne cupotať dážď.

Chaya sa pozrie na Livi, svoju malú bojovníčku, na jej modré odhodlané oči a neposlušné kučery. Livi jej pozerá do očí, ale Chaya sa odvráti a pritisne si ruku na hrud', čo je znamenie, že to nezvláda.

Fyzická bolesť v hrudi je potvrdením jej bezmocnosti.

Nemá slov. Keď Chaya kráča do svojej izby, vystrie ruku a dotkne sa Livinej ruky. Zrak má sklopený. Livi a Jicchak počujú, ako sa zatvorili dvere na spálni.

„Mala by som...“

„Nie, Livi, nechaj ju tak. Vyjde von, keď bude pripravená.“

ŠTVRTÁ KAPITOLA

Vranov nad Topľou
Marec 1942

„Čo to robíš, Livi? Prosím, vezmi tie sviečky preč z okna.“
„Chaya si utrie zamúčené ruky do zástery a pristúpi k nej. Prečo Livi stále trčí pri okne? Prešli už takmer dva dni, čo jej členovia Hlinkovej gardy povedali, že sa musí vzdať svojej najmladšej dcéry. Zostáva im posledný večer pod jednou strechou. Chaya zavrie oči a karhá sama seba. Prečo jej musela vyna- dať? Prečo posledných pár dní strávila v úplnom tichu, zahľbená do seba, zádumčivá, keď mala tieto vzácne dni stráviť s Livi, roz- právať sa s ňou, dať jej najavo lásku?

„Nie, mama, musím ich nechať v okne. Svetím Cibi na ces- tu domov.

„Ale vieš, že nesmieme...“

„Mne je to jedno! Čo môžu urobiť, odvieť ma preč? Oni to urobia už zajtra! Ak to má byť moja posledná noc v našom dome, chcem mať v okne sviečky.“

Počas tejto slovnej výmeny sa Cibi priblíži k domu, ale mat- ka a sestra si ju nevšimnú. Vojde dnu cez predné dvere a zvolá:
„Zlatíčko, kde si?“

Livi zapiští od radosti a hodí sa Cibi do náručia. Chaya nedokáže zadržať slzy.

„Počul som dobre jemný krok svojej najstaršej vnučky?“ Jicchak hovorí so svojím charakteristickým teplom a humorom.

Chaya a Jicchak sa pripoja k Cibi a Livi v pevnom objatí.

„Mama, až na koniec ulice cítiť vôňu, že niečo dobré varíš. Už príliš dlho jem vlastné jedlo – takže som hladná.“

„A predsa si tu, stále nažive,“ zažartuje Jicchak.

Chaya nechá Livi, aby povedala sestre o tom, že Magda je v nemocnici, a ubezpečuje ju, že doktor Kisely ich informoval, že bude v poriadku. Keď Livi skončí, Chaya kývne na Jicchaka.

„Livi,“ povie Jicchak, „poď mi pomôcť priniesť nejaké drevo z dvora na oheň. Bude chladná noc a chceme, aby bolo v kuchyni teplo.“

„Musím? Cibi sa práve vrátila domov a ja chcem počuť všetko o jej dobrodružstvách,“ namietne Livi.

„Na to bude ešte dosť času. No tak, poď starému otcovi pomôcť.“

Keď Jicchak s Livi za sebou zavrú kuchynské dvere, Cibi sa obráti k matke. „Čo sa deje?“

„Poď so mnou,“ povie Chaya, vedie ju do ich izby a zatvorí za nimi dvere.

„Desíš ma, mama. Prosím.“

Chaya sa zhlboka nadýchne. „Tvoja sestra ide na nútené práce pre Nemcov, Hlinkovci si po ňu prišli.“ Chaya sa nemôže pozrieť na Cibi, ale prinúti sa. „Dostala príkaz, aby prišla zajtra do synagógy. Nevie, kam ju odvedú, ale dúfame, že to nebude na dlho a že... že...“ Chaya si ťažko sadne na posteľ, ale Cibi zostane stáť a hľadá do priestoru, ktorý pred chvíľou zaberala jej matka.

„Ale to nemôžu. Je len dieťa – čo môže robiť pre Nemcov?“ Cibi to hovorí skôr sebe ako svojej matke. „Nemôže nám pomôcť strýko Ivan?“

Chaya vzlyká do dlaní. „Nikto nám nemôže pomôcť, Cibi. Ja... Nemohla som ich zastaviť. Nemohla som...“

Cibi si sadne vedľa matky a odtiahne jej ruky z tváre. „Mama, slúbila som, že sa postarám o svoje sestry. Nepamätáš sa?“

Pri stole osvetlenom sviečkami sa rodina Mellerovcov delí o jedlo. Každý z nich premýšľa, kedy sa takto stretnú znova. Modlia sa za Magdu, za zosnulého otca a za Jicchakovu zosnulú manželku, ich starú mamu. Snažia sa tešiť jeden z druhého ako vždy, ale to, čo ich čaká, akoby sa vznášalo nad stolom.

Keď sú taniere prázdne, Chaya sa dotkne Livinej ruky. Cibi vystrie jednu ruku k Jicchakovi, ktorý stojí vedľa nej, a druhú k matke. Livi chytí za ruku starého otca a pritom sa ponad stôl pozerá na Cibi. Rodinný kruh pevne drží. Cibi vydrží Livin pohľad. Chaya nezdvihne zrak, keď jej slzy bez hanby stekajú po tvári. Keď už Chaya nemôže zadržať vzlyky, dievčatá sa pozrú na matku. Jicchak sa vymaní z kruhu a objíma ju.

„Spracem zo stola,“ povie Livi a ticho vstane.

Keď zdvihne tanier, Cibi jej ho vezme. „Nechaj, ja to urobím. Prečo sa nejdeš pripraviť do postele?“

Chaya ani Jicchak nič nenamietnu a Livi potichu odchádza z kuchyne.

Cibi položí tanier späť na stôl. „Idem s ňou,“ zašepká. „Je ešte dieťa a nemôže ísť sama.“

„Čo to hovoríš?“ Jicchak zmätene zvráti tvár.

„Zajtra pôjdem s Livi. Postarám sa o ňu a potom ju privediem späť. Nič zlé sa jej nestane, keď budem s ňou.“

„Majú len jej meno, nepustia ňu,“ vzlyká Chaya.

„Nezastavia ma, mama, to vieš. Čo Cibi chce, to aj dosiahne. Postaráš sa o Magdu, kým sa nevrátim.“ Cibi zdvihne bradu. Rozhodla sa. V červenkastých vlasoch aj zelených očiach sa jej odráža svetlo sviečky.

„Nemôžeme od teba žiadať, aby si to urobila,“ povie potichu Jicchak a pozrie sa smerom k dverám do izby.

„Ani nemusíte, hovorím, že idem. Teraz si budeme musieť zbaľiť dve tašky.“

Chaya vstane zo stoličky, objíma svoju prvorođenú dcéru a zašepká jej do hustých vlasov: „Ďakujem, ďakujem.“

„Zmeškala som niečo? Livi postáva pri dverách do miestnosti, zdráha sa vojsť ďalej. Napätie vo vzduchu je priam hmatateľné. Jicchak k nej pristúpi a jemne ju potiahne späť k stolu a na stoličku.

„Zlatko, hádaj čo. Zajtra idem s tebou!“ Cibi žmurkne na sestru. „Asi si nečakala, že ťa nechám užiť si všetku tú zábavu, čo?“

„Čo tým myslíš? Nemajú tvoje meno, len moje,“ Livi vyzerá rovnako zmätene ako Jicchak pred chvíľou. Livi opúšťa odvahy: snaží sa vysloviť nejaké slová, ale odfrkne si, keď bojuje, aby ovládla slzy.

„Nechaj ma, ja sa o to postarám, dobre? Všetko, čo potrebuješ vedieť, je to, že odteraz sme v tom spolu. Kto iný ťa bude komandovať, keď sa budeš zle správať?“

Livi pozrie na svoju matku a starého otca. „Vy ste jej povedali, aby šla so mnou?“

„Nie, zlatko, nikto ma o to nežiadal – sama to chcem. Trvám na tom – nezabudni na náš sľub otcovi, že zostaneme vždy spolu. Magda je chorá a s tým nič nemôžeme urobiť, ale ty a ja ten sľub dodržíme a vrátíme sa domov, skôr ako sa nazdáme.“

„Mama?“

Chaya zovrie do dlaní Livinu tvár. „Tvoja sestra pôjde s tebou, Livi. Rozumieš? Nemusíš ísť sama.“

„Keby žil Menachem, vedel by, čo urobiť, ako ochrániť svoje dcéry,“ povie Jicchak rozhodným hlasom.

Chaya, Cibi a Livi sa pozrú na starého muža, ktorý sa rozplače. Je zrejmé, že sa cíti vinný a bezmocný, aby dievčatá ochránil.

Tri ženy ho objímu.

„Starý otec, si jediný otec, na ktorého si spomínam – ochraňoval si ma celý život a viem, že budeš dávať pozor na Cibi aj na mňa, aj keď nebudeme spolu. Neplač, prosím, potrebujeme, aby si tu bol a postaral sa o mamu a Magdu,“ prosí Livi.

„Ani Menachem by nemohol nič urobiť, keby bol ešte s nami,“ dodá Chaya. „Chránil si nás od jeho smrti, musíš tomu veriť.“

Cibi nemá čo povedať. Utiera slzy z Jicchakových líc, jej gesto vyjadruje slová, ktoré nedokáže nájsť.

Livi preruší napätie a pozrie sa z jedného člena rodiny na druhého. Potom sa zahľadí na kuchynský stôl. „Mám spratať zo stola?“

Jicchak okamžite začne zbierať riad. „Ja to urobím. Vy, dievčatá, si trochu oddýchnite.“

Cibi vojde do spálne, ale ani sa nepohne, aby sa vyzliekla.

„Si v poriadku?“ spýta sa z postele Chaya. Livi je schúlená pri matkinom boku.

„Máte pre mňa miesto? Aj ja by som chcela dnes v noci spať s tebou.“

Chaya odhrnie prikrývku nabok, kým sa Cibi prezlečie, a potom sa všetky tri ženy pritúlia k sebe, aby prežili poslednú spoločnú noc. Cibi sa pozrie na Magdinu prázdnu posteľ a vie si predstaviť, aká bude Magda nahnevaná, keď zistí, že ju tu nechali. Myslí na sľub, ktorý dali svojmu otcovi, že budú držať spolu, ale akú majú teraz možnosť?

Keď dcéry zaspia, Chaya si sadne a prekriži si ruky, akoby sa bránila pred chladom v izbe. Ťažké závesy dnes večer nezatiahli a mesačné svetlo vrhá na tváre jej dcér slabé svetlo.

Na posteliach sú zhromaždené malé kôpky oblečenia: šaty, svetre, hrubé pančuchy a spodná bielizeň. Chaya berie jedno oblečenie za druhým, skúma ho a spomína, kedy ho kúpili alebo ušili, a potom ho uloží do jedného z dvoch malých kufríkov. Dávajú si pozor, aby si vzali len druhé najlepšie veci – Chaya trvá na tom, aby tie najlepšie zostali visieť v skrini. Vždy dbá na oblečenie svojich dcér. Cibi si vždy oblieka len sukne a blúzky – jej rozhodnutia ohľadom módy sú zdrojom mnohých hádok s Magdou, ktorá musí nosiť veci po Cibi. Dostáva záchvaty hnevu, lebo ona túži po pekných kvetinových šatách s farebne zladenými šatkami. Aj Livi dáva prednosť šatám, ale skôr z praktického hľadiska: obliekanie dvoch kusov oblečenia trvá dlhšie ako jedných šiat. Aké

plytvanie časom. Livi si zbalí troje šiat a k nim šatky, aby jej neposlušné vlasy nepadali do očí.

Do miestnosti vchádza Jicchak s malými plechovkami sardiniek a koláčom, ktorý má pod pazuchou. Upekla ho Chaya na oslavu sabatu neskôr v ten deň. Na večeru, na ktorej sa už Cibi ani Livi nezúčastnia. Odsúva oblečenie nabok a položí jedlo na posteľ.

„Starý otec, mohol by si vziať Livi von? Som si istá, že by sa s tebou rada prešla. Mama a ja to zvládneme,“ hovorí Cibi.

„Nemôžem ti pomôcť?“ spýta sa Livi.

„My to zvládneme, zlatko. Choď so starým otcom.“

Livi vidí matkin smútok a neháda sa.

„Nebaľ mi žiaden z tých koláčov, vieš, že to nie je sú moje obľúbené. Ty a starý otec ich zjete,“ povie Livi.

Cibi je sklamaná, že odchádza z *bachšary* bez toho, aby im povedala, kam ide. V nedeľu ju budú čakať v tábore. Myslí na usmievavého Josiho.

Ako dlho bude preč? Palestína bude musieť zatiaľ počkať, ale jedného dňa tam odíde spolu so svojimi sestrami, dokonca aj so svojou matkou a starým otcom.

„Mama, potrebujeme len pár vecí – nie všetko! A potrebujeme hrubšie oblečenie – svetre, keby bolo v noci chladno, a každá kabát. Prosím, vráť tie šaty späť.“

Chaya sa napriek trápeniu usmeje. „Ty si šikovná a múdra, Cibi. Viem, že nájdeš spôsob, ako ochrániť svoju sestru. Vzdychne a potom si spomenie na niečo, čo chcela Cibi povedať: „Prosím, urob, čo ti poviem, keď budeš preč. Nám si odvrávala celý život, ale verím, že teraz nie je čas, aby si vyjadrovala svoj názor.“

„Neviem, čo tým myslíš,“ odpovie Cibi a snaží sa potlačiť chichot.

„Myslím, že presne vieš, čo od teba žiadam. Premýšľaj, skôr ako prehovoríš, to je všetko, čo chcem povedať.“

„Budeš spokojná, keď sľúbim, že sa budem snažiť zo všetkých síl?“

„Budem. Teraz dokončíme balenie týchto kufrov. Potrebujeme do nich dať aj nejaké jedlo.“

„Určite budeme mať čo jesť!“ zvolá Cibi. „Budeme potrebovať knihy, vyberiem si pár.“ Vchádza do obývačky, aby si prezrela knihy na policiach.

„Prines mi trochu lípového kvetu, aby som ho zabalila. Čaj budete môcť piť aj studený, ak nebude teplá voda,“ zvolá Chaya. „Ak sa ty alebo Livi niekedy nebudete cítiť dobre, je to priam zázrak.“

Chaya je teraz v spálni sama a opäť berie do rúk jednotlivé kusy oblečenia. Zaborí si tvár do každého z nich a vdychuje známou vôňu svojich dievčat. Hovorí si, že musí byť silná: jej dievčatá sú odvážne a zvládnu čokoľvek, čo od nich budú Nemci žiadať. Potom sa vrátia domov. Magda pochopí, prečo ju museli poslať preč. Vojna sa skončí a život sa vráti do normálu. Možno sa tak stane do *chanuky*.

PIATA KAPITOLA

Nemocnica v Humennom Marec 1942

Chcem vidieť doktora Kiselého,“ žiada Magda, ktorá napoly „vstala z postele, zdravotnú sestru. Tá ošetruje staršiu ženu o dve postele ďalej.

Dva rady dvanástich kovových postelí na oddelení sú plne obsadené. Chrúpanie, kašľanie, plač a stony znemožňujú akýkoľvek spánok. Magda zistila, čo to znamená mať paraván s dreveným rámom a látkovou výplňou okolo postele: pacienti sa stalo niečo nepríjemné. Na malom nočnom stolíku stojí fotografia Magdinej rodiny.

V strede izby je malý stôl, pri ktorom teraz sedí zdravotná sestra, ktorá bdie nad svojím panstvom a vydáva pokyny. „Zostaň v posteli, Magda. Doktor Kiselý príde o chvíľu na vizitu, potom ho uvidíš.“

„Nechcem sa vrátiť do postele, chcem ísť domov. Cítim sa dobre.“

„Buď urobíš, čo ti poviem, alebo poviem doktorovi Kiselému, že sa zle správaš.“

Magda sa oduje ako správna tínedžerka, zvalí sa späť na posteľ, sadne si s prekríženými nohami na prikrývku a ťažko vzdychá. Je znudená a zmätená, prečo tam ešte stále je – horúčku už dávno

nemá a túži sa vrátiť domov k mame, starému otcovi a Livi. Mama za ňou ani raz nebola, čo ešte znásobilo jej nepokoj. Niečo nie je v poriadku, ale čo? Kiežby jej mama dovolila pridať sa k Cibi na *hachšaru*, ale Magda bola vždy poslušné prostredné dieťa a jej pomoc v domácnosti je neoceniteľná.

Ešte stále je zahľbená do svojich myšlienok, keď do miestnosti vstúpi doktor Kisely a pristúpi k prvej pacientke. „Doktor Kisely!“ zvolá Magda.

Sestrička sa ponáhľa k Magde a povie jej, aby stíchla a počkala, kým na ňu príde rad.

Doktor Kisely sleduje výmenu názorov, povie niekoľko slov pacientke a potom podíde k Magde. „Dobré ráno, Magda. Ako sa dnes cítiš?“

„Mám sa dobre, pán doktor. Vôbec nič mi nie je a chcem ísť domov. Moja mama a starý otec ma potrebujú.“

Doktor Kisely si odmotá z krku stetoskop a počúva Magdu. Ženy na vedľajších posteliach napínajú oči, aby videli, čo robí, napínajú aj uši, aby počuli, čo hovorí. Všetky sú znudené z toho, že sú v nemocnici.

„Je mi ľúto, Magda, ale stále máš slabú infekciu v hrudníku. Ešte nie si pripravená ísť domov.“

„Ale ja sa cítim dobre,“ namietne Magda.

„Budeš počúvať lekára?“ hnevá sa sestra.

Doktor Kisely si sadne na Magdinu posteľ a vyzve ju, aby sa predklonila. „Magda, potrebujem, aby si ma počúvala,“ zašepká. „Pre teba a tvoju rodinu by bolo lepšie, keby si tu zostala ešte niekoľko dní. Nechcel som ti to povedať, ale vidím, že nemám na výber.“

Magdine modré oči sa rozšíria od strachu. Doktorovi Kiselému pripadá oveľa mladšia než na sedemnást rokov: v tenkej nočnej košeli a so zapletenými vlasmi vyzerá na trinásť alebo štrnásť. Magda prikývne, aby doktor pokračoval; mala pravdu, deje sa niečo veľmi zvláštne.

„Nechcem ťa strašiť, ale taká je pravda.“ Doktor vzdychne a pozrie na stetoskop vo svojich rukách, potom sa opäť stretne

s Magdiným pohľadom. „Hlinkovci hľadajú mladé židovské dievčatá a berú ich na prácu do Nemecka. Chcem ťa udržať pri tvojej rodine, ak to pôjde, a ak si v nemocnici, si v bezpečí. Rozumieš?“

Magda preletí očami z lekára na sestru. Na ich tvárach číta obavy a úprimnosť. Vie o tom, že Nemci berú mladých ľudí na prácu, len si nikdy nepredstavovala, že medzi nimi bude aj ona a jej sestry. Srdce sa jej rozbúcha. Jej sestry! Je Cibi v lese stále v bezpečí? A čo Livi?

„Moje sestry!“ vydýchne a zachváti ju taký silný strach, že jej hlas sotva počuť.

„Je to v poriadku, Magda. Cibi nie je doma a Livi je malá. Musíš len zostať v nemocnici, kým Hlinkove gardy nezoženú dostatok mladých ľudí, ktorých môžu poslať preč, a potom pôjdeš domov. Chcem, aby si bola ešte chvíľu silná. Nech sa o teba postará tunajší personál. Nezabudni, že tvoja mama a starý otec s tým súhlasili, takže ťa prosím, nesklam ich, Magda.“

Sestrička chytí Magdu za ruku a upokojujúco sa na ňu usmieje, ale Magdu to nepresvedčí. Slúbila otcovi, uzavrela dohodu so svojimi sestrami a teraz je každá z nich na inom mieste, bez možnosti zistiť, ako sa darí ostatným.

Magda môže len súhlasne prikývnuť, že zostane v nemocnici. Leží na úzkej posteli a pozerá sa do stropu. Do očí sa jej tisnú slzy hnevu, frustrácie a strachu.

ŠIESTA KAPITOLA

Vranov nad Topľou
Marec 1942

„**N**eobzeraj sa, prosím, Livi. Prosím ťa, neobzeraj sa,“ nalieha Cibi na svoju sestru.

Dievčatá zídu po chodníčku pred domom a vyjdú na ulicu. Vo dverách vzlyká ich matka v náručí starého otca. Cibi sa obzrie, keď zatvára prednú bránu. Srdce jej bolestne zovrie pri pohľade na matkino utrpenie, ale musí byť silná, kvôli Livi, kvôli ich matke.

Cibi sa vystrie a preloží si malý kufrík z jednej ruky do druhej. Chytí Livi okolo drieku a obe sestry kráčajú ďalej. „Len kráčaj, to je ono, drž krok so mnou, ide ti to dobre, Livi. Budeme späť doma, skôr ako sa nazdáš.“

Je jasné jarné popoludnie. Vzduch je svieži a čistý, obloha sýto azúrovomodrá. Livine tmavohnedé kučery sa lesknú, Cibi-ne kučeravé vlasy poskakujú, ako kráča. Vnímajú susedov, ktorí stoja v predzáhradkách a sledujú, ako sestry a ostatné židovské dievčatá smerujú k synagóge. Inštinktívne a možno aj tvrdohlavo Livi a Cibi hľadia priamo pred seba.

Cibi si nie je istá, či jej slová útechy majú nejaký účinok na Livi. Sestra sa k nej pritisne a trochu sa zachveje. Kam idú? Čo